

Innledning: Autonomi under kompleks gjensidig avhengighet

John Erik Fossum

Professor, ARENA – Senter for Europaforskning, Universitetet i Oslo
j.e.fossum@arena.uio.no

Espen D. H. Olsen

Professor, Handelshøyskolen, OsloMet – Storbyuniversitetet
Espen.H.Olsen@oslomet.no

Jarle Trondal

Professor, Institutt for statsvitenskap og ledelsesfag, Universitetet i Agder og ARENA – Senter for Europaforskning, Universitetet i Oslo
jarle.trondal@uia.no/jarle.trondal@arena.uio.no

Innledning

Den europeiske integrasjonsprosessen har omfattende implikasjoner for EUs medlemsstater og for tett tilknyttede ikke-medlemmer som Norge. EU representerer et omfattende institusjonelt system med både overnasjonale og mellomstatlige trekk (Fabbrini 2015, 2018; Båtorå og Fossum 2020). I sum bidrar EU til å forskyve balansen mellom staters selvbestemmelse og medbestemmelse i Europa. Desto mer EU integrerer, desto mindre rom blir det for staters selvbestemmelse. EUs integrasjon er imidlertid ikke ensbetydende med overnasjonalitet. Mye av dynamikken i EU-samarbeidet kommer gjennom at EU koordinerer statenes politikk heller enn å overføre den til EU-nivået (Bickerton m.fl. 2015; Heidbreder 2014). EU-samarbeidet kan forstås som en dynamisk balansering mellom overnasjonal regulering og mellomstatlig koordinering av politikk. EU-samarbeidet utgjør på denne måten en distinkt form for kompleks gjensidig avhengighet (som henspiller på Keohane og Nyes (1987) klassiske begrep), der medlemsstaters grep om politikkutformingen varierer med saksfelt (mest direkte i såkalte 'core state powers' som forsvar og sikkerhet og fiskalpolitikk (Genschel og Jachtenfuchs 2014)).

En etter hvert omfattende forskningslitteratur har dokumentert hvordan EU bidrar til å endre balansen mellom medbestemmelse og selvbestemmelse innenfor nasjonale politisk-administrative institusjoner, innenfor retten og juridiske institusjoner, for borgere, og for private bedrifter.¹ EU har gitt effekter for EU-borgerskapet og individuelle rettigheter hvor EU har utviklet nye personlige statuser for borgere særlig gjennom distinksjonen

¹ Det foreligger en meget omfattende litteratur om europeisering. For et lite utvalg se Cowles m.fl. 2001; Featherstone og Radaelli 2003; Olsen 2003.

mellom førstelands, andrelands og tredjelands borgere (Bauböck 2013; Olsen 2012). EU har påvirket innholdet i nasjonal politikk og rettsutvikling, og bidratt til å forme hvordan nasjonale beslutningsprosesser foregår, både med hensyn til politisk agenda-setting og iverksetting. Tidligere studier har vist hvordan ansatte i norsk sentralforvaltning vektlegger ulike hensyn i forbindelse med praktisering av EU/EØS-relevant regelverk, og at norske direktorater kan hevdes å ha to «hatter» i forbindelse med iverksetting og praktisering av EU-regelverk – en «hatt» som forvaltningsorgan underordnet eierdepartementet, og en «hatt» som underordnet EU/EØS-institusjoner og dermed som en del av en felleseuropeisk administrativ orden (Egeberg 2006 2010; Egeberg og Trondal 2009; Trondal 2010).

Dette spesialnummeret viser hvordan disse endringsprosessene har implikasjoner for hvordan vi analyserer og forstår politikk og politiske prosesser særlig med hensyn til suverenitet, uavhengighet og autonomi. Vi viser også hvordan nasjonal politikk og forvaltning påvirkes av EU avhengig av hvordan EU-vedtak filtreres gjennom ulike nasjonale institusjoner, kulturer og tradisjoner (Adam m.fl. 2019; Bauer og Trondal 2015; Egeberg og Trondal 2018; Mastenbroek og Martinsen 2018).

Formålet med dette spesialnummeret er derfor å studere statlig og individuell autonomi i en kontekst preget av kompleks gjensidig avhengighet. Spesialnummeret omfatter studier av hvordan autonomi påvirkes av slike avhengighetsrelasjoner mellom aktører og institusjoner i EU. Med kompleks gjensidig avhengighet refererer vi her til på den ene siden tette bånd mellom stater og samfunn som følge av samhandel og samveving. På den andre siden refererer spesialnummeret også til juridisk bindende gjensidig avhengighet. Med andre ord må vi forstå autonomi både i forhold til jus og politikk. Her inngår naturlig den pågående norske debatten om handlingsrom. Med handlingsrom tenker vi på aktørers og eller institusjoners evne og vilje til å stake ut sin egen kurs og forfølge denne innenfor et juridisk bindende rammeverk.² Det er handlingsrommets plass innenfor et juridisk bindende rammeverk som skiller handlingsrom fra autonomi. På denne måten betrakter vi handlingsrom som en underkategori av autonomi, nettopp fordi det juridiske bindende rammeverket setter grenser for hvor mye armslag en aktør har.

Utgangspunktet for spesialnummeret er at i studiet av forholdet mellom EU og tett tilknyttede ikke-medlemsland gir det mer analytisk utbytte av å fokusere på autonomi enn på uavhengighet og suverenitet. Med autonomi mener vi aktørers eller institusjoners evne og vilje til å forfølge og gjennomføre sine interesser. Autonomi forutsetter derfor både vilje og kapasitet til handling (Knill og Steinebach 2022). Autonomi har tradisjonelt blitt diskutert i forhold til stater – som statlig autonomi (Holsti 2004; Nordlinger 1981; Skocpol 1985) – og i forhold til personer – som individuell autonomi (Habermas 1996). Det fins imidlertid få systematiske analyser som avklarer hvordan autonomiproblematikken på statlig og individuelt nivå påvirkes av EU, og hvordan samspillet mellom disse formene for autonomi arter seg. I en situasjon der statene ikke lenger har monopol på å utstede rettigheter (og plikter) til sine borgere, vil det kunne oppstå dilemmaer i skjæringspunktet mellom statlig og individuell autonomi. Det er interessant å merke seg at det ikke foreligger systematiske analyser av hvordan statlig og individuell autonomi samspiller i en EU-kontekst, for EUs ulike medlemsstater.

I utgangspunktet virker det mindre overraskende at det ikke foreligger tilsvarende studier for assosierte ikke-medlemmer som Norge. I den grad slike analyser finnes, har de enten satt søkelys på suverenitet eller uavhengighet, eller vært fokusert på individuell autonomi – hva

2 For et utvalg av bidrag i debatten om handlingsrom se Eriksen 2009, 2010; Haugevik og Græger 2017; NOU 2012:2; Reegård 2023; Rye og Graneng 2023; Sejersted 2009; Stie 2013; Trondal og Stie 2015.

angår enkeltpersoners private og offentlige autonomi eller byråkraters autonomi – uten referanse til statlig autonomiforhold eller -betingelser (Fossum m.fl. 2023).

Dette spesialnummeret viser at selv om Norge ikke er medlem av EU, så er forholdet mellom statlig og individuell autonomi ikke mindre relevant for Norge enn hva tilfellet er for EUs medlemsstater, fordi norske borgere er 'EØS-borgere' (Olsen 2014). EUs rettsutvikling har viktige effekter for borgernes status og forholdet innad i Norge mellom stat og borgere.

De ulike bidragene i spesialnummeret reiser følgende spørsmål: For det første, hvordan forstår vi autonomi i institusjonelle systemer karakterisert av kompleks gjensidig avhengighet? For det andre, hvilke effekter har det for politikk, forvaltning og borgere? For det tredje, hvordan håndterer nasjonal sentralforvaltning krysspress som kan oppstå mellom nasjonale politiske signaler og EU-retten krav? Endelig, hvilke policy-effekter har EU i land kjennetegnet med tett integrasjon uten politisk medlemskap? Spesialnummeret omfatter en begrepsmessig diskusjon av autonomi, og analyser av hvilke effekter det har for borgere og sentraladministrativt ansatte. Spesialnummeret dekker tre politikkområder: klima- og energipolitikk, utviklingspolitikk, og velferdspolitik og -forvaltning. Disse politikkområdene ligger enten i skjæringsfeltet til EUs indre marked som er konstituerende for EU som politisk system (Fossum 2023), hvilket gjelder klima- og energipolitikk eller utenfor EUs kjernekompetanse. Eller de ligger utenfor EUs kjernekompetanse som velferdspolitik og særlig utviklingspolitikk. Vi kan utfra utvalget av politikkområder forvente at Norge vil ha mer autonomi enn hva som ville vært tilfellet om vi hadde fokusert på EUs indre marked. Samtidig vil analysen vise hvilke 'spill-over' som preger EU-samarbeidet på tvers av politikkområder. Dette kommer særlig tydelig fram i klima og energipolitikken. Dynamikken i EUs rettighetsutvikling påvirker også dette.

Sammendrag av artiklene

Spesialnummeret har hatt som mål å bringe fram studier som viser bredden i hvordan autonomi påvirkes av kompleks gjensidig avhengighet i EU, med et spesielt søkelys på norske forhold. Utgangspunktet for alle artiklene er at Norges spesielle relasjon til EU som preges av politisk «utenforskap» og juridisk og forvaltningsmessig «innenforskap» – det vi kan kalle for en tett tilknytningsform uten medlemskap – best kan analyseres utfra begrepet autonomi. Artiklene har ikke blitt pålagt en felles definisjon eller forståelse av autonomi, ei heller en felles teoretisk inngang til å forstå dette, men de deler alle en felles grunnleggende antakelse av at hvordan aktører faktisk handler og *kan* handle gir et bredere inntak til å forstå det mye omtalte «Norges forhold til EU» enn ved å fokusere på et mer statisk begrep som suverenitet.

Dette vises i den første artikkelen «Norges forhold til EU: Hvorfor fokusere på autonomi?» skrevet av John Erik Fossum, Espen D. H. Olsen og Jarle Trondal. I artikkelen argumenterer forfatterne for at autonomi-begrepet kan bidra til å belyse hvordan tilknytningsformen Norge har som tett integrert tredjeland bidrar til å gjøre makt og ansvarsforhold uklare, uforutsigbare og usikre. Analyser av tilknytningsformens konsekvenser, viser forfatterne, kan derfor best forstås ved å anvende begreper som kan gradere og skalere effekter. Med utgangspunkt i dette introduserer artikkelen et nytt begrepsapparat forankret i autonomi, der man kan undersøke det de kaller statlig og individuell autonomi.

Statlig autonomi relaterer seg til staters handlingskapasitet når de underlegges rettslig bindende regelverk slik Norge har gjort gjennom EØS-avtalen. Individuell autonomi relaterer seg til de rettigheter som individuelle borgere anerkjennes gjennom ulike rettighetssystemer

og hvordan dette strukturerer deres handlingsmuligheter i privatliv og som deltakere i det politiske fellesskapet. Angående *individuell autonomi* legger forfatterne vekt på at norske borgeres private autonomi som arbeidstakere og markedsdeltakere har blitt styrket gjennom tilgangen til fri bevegelse i EU/EØS-området, mens deres offentlige autonomi som påvirkere av politiske beslutninger har blitt svekket fordi Norge er beslutningsmottakere i dette systemet, ikke beslutningsfattere. Et viktig aspekt er videre at utviklingen i EU og EØS som gjelder individuelle rettigheter, også har en innvirkning på statenes autonomi. Norske myndigheters håndtering av trygderettigheter i NAV-skandalen og EU-domstolens kjennelse i *Ruska Federacija*-saken illustrerer at tredjeland generelt, men også Norge spesielt, ikke lenger har eksklusivt handlingsrom i spørsmål om individuelle rettigheter og statsborgerskap.

Når det gjelder spørsmålet om *statlig autonomi* diskuterer artikkelen den norske sentralforvaltningens forhold til EU. Denne delen av artikkelen viser hvordan den eksterne statlige autonomien i relasjon til andre statlige og overnasjonale aktører er svekket ved at norske byråkraters EU-arbeid har blitt sterkt institusjonalisert i sentralforvaltningen som helhet. Videre viser analysen at deltakelse i EUs administrative nettverk ikke påvirker forvaltningens opplevde handlingsfrihet, hvilket er en indikasjon på at svekkelsen av statlig autonomi ikke oppleves som spesielt problematisk.

Tematikken som dreier seg om nasjonalt handlingsrom, tas videre i artikkelen «Mellom autonomi og europeiske forpliktelser: handlingsrommet i den nasjonale velferdspolitikken» skrevet av Nadja Kühn og Rebecca Lynn Radlick. Et hovedaspekt som forfatterne understreker, er at *politisering* av velferdssektoren har medført at norske velferdsbyråkrater i større grad opplever at handlingsrommet er utfordret. Forfatterne bygger sitt teoretiske argument rundt betydningen av politisering av politikken. Dette er et viktig bidrag til forståelsen av Norges forhold til politikk og regelverk fra EU som er EØS-relevante. Tidligere forskning har ofte fokusert på hvordan forvaltningen påvirkes av EU eller mer generelt hvor innvevet Norge er i EU som et tett integrert ikke-medlem. Artikkelen viser at autonomi i en slik relasjon kan bli ytterligere påvirket av politisk press og konflikt. De analyserer dette ved en dokumentstudie av sentrale velferdspolitiske styringsdokumenter supplert med medieoppslag og kvalitative forskningsintervjuer gjennomført med byråkrater i velferdsforvaltningen. Gjennom dette viser forfatterne hvordan velferdspolitikken i økende grad ble utsatt for politisk press fram til 2019 da «Trygdesaken» sprakk. Ett av hovedfunnene er at det er en sammenheng mellom politisering av velferdspolitikken og velferdsbyråkratens forståelse og håndtering av handlingsrommet. Dette manifesterer seg først og fremst gjennom en sterkere tendens til at velferdsbyråkrater har vektlagt nasjonale politiske føringer på bekostning av rettslige føringer som følge av EØS-avtalen.

Mens de to første artiklene i spesialnummeret diskuterer og analyserer ulike forvaltningsmessige sider ved autonomiproblematikken for et land som Norge, er de to siste artiklene rettet mot konkrete politikkområder. På den måten dekker de ulike bidragene både trekk ved politikken organisering og trekk ved politikken innhold.

«EUs påvirkning på ikke-medlemmers autonomi: Norges og Storbritannias handlingsrom innenfor klima og energi», skrevet av Merethe Dotterud Leiren og Fay Madeleine Farstad, analyserer hvordan EUs «grønne giv» kan ha omfattende policy-konsekvenser også for land som ikke er medlemmer, men som er tilknyttet EU. Dette gjør forfatterne ved å sammenlikne utviklingen i Norge og Storbritannia som begge er såkalte «tredjeland» i forhold til EU, men likevel med ulike tilknytningsformer til EU generelt og innenfor klima- og energipolitikken spesielt. Mens Norge møter klimakrisen gjennom å samarbeide tettere med EU, har Storbritannia trukket seg ut av viktige avtaler. Artikkelen fokuserer spesielt

på hvordan relasjonene mellom EU og disse landene har påvirket landenes handlingsrom innenfor klima- og energipolitikk. Den empiriske analysen bygger på data hentet fra offentlige dokumenter, slik som avtaler mellom partene, nyhetsartikler og rapporter. Videre har forfatterne gjennomført semistrukturerte intervjuer med et utvalg frivillige organisasjoner med base i Brussel, Norge og Storbritannia, energiindustri i begge land, byråkrater og politikere. I tillegg har forfatterne deltatt i arbeidsseminarer med ulike aktører fra politikk, byråkrati, EU-delegasjonen og akademien. Artikkelenes hovedfunn gir kun delvis støtte til antakelsen om at jo mer omfattende og juridisk bindende en avtale mellom EU og et land er, jo mer mister landet autonomi eller aksepterer begrensninger. Det argumenteres for at situasjonen er mer kompleks enn som så, og at det varierer for ulike kategorier av handlingsrom. Mens Storbritannia har økt mulighetene for å lage sine egne regelverk, er dette handlingsrommet langt mindre enn den britiske regjeringen ønsker å framstille det som, og ikke uten kostnader. Samtidig viser sammenligningen med Norge at det kan ligge mye autonomi i å binde seg til et overnasjonalt regelverk. Dette bringer inn et interessant aspekt om autonomi, nemlig hva politikkenes tidshorisont kan bety for staters autonomi. Demokratisk politikk er typisk basert på kortsiktige sykluser bundet opp i politiske valg og utskiftninger av ledere. Internasjonale avtaler som former for selv-binding kan fjerne saker fra den politiske dagsorden og på den måten gi staten større evne til å forfølge politiske mål som ellers ville ha vært langt mer utsatt for politisk endring. Artikkelen viser endelig hvordan det kan være både utfordrende og givende for ikke-medlemmer å samarbeide med EU.

Et område som har fått lite oppmerksomhet når det gjelder Norges relasjon til EU og overnasjonal integrasjon, er utviklingspolitikken. Dette bøter Johanne Døhlie Saltnes på i artikkelen «Team Europe eller Team Norway? Endringsprosesser i europeisk utviklingspolitikk og konsekvenser for norsk autonomi». I artikkelen tar Saltnes utgangspunkt i forståelsen av at Norge har en sterk utviklingspolitisk identitet. Denne er knyttet sammen av bildene av Norge som fredsmekler, FNs beste venn og humanitær bistands-kjempe. Denne identiteten og selvforståelsen ligger til grunn for ønsket om å unngå en tettere integrering med EUs utviklingspolitikk. Artikkelen analyserer to endringer som røkter ved betingelsene for en fortsettelse av en autonom utviklingspolitikk. Norsk autonomi er betinget av politisk vilje og handlingsrom. Et viktig aspekt her er at private aktørers inntog i utviklingspolitikken utfordrer den samlede politiske viljen til å stå «utenfor». I tillegg øker den gjensidige avhengigheten av Europa når EU i økende grad konsoliderer sin utviklingspolitiske arkitektur. Med utgangspunkt i disse to endringsprosessene diskuterer artikkelen muligheter og begrensninger for Norge som et tett tilknyttet ikke-medlem av EU og mulighetene for autonom utviklingspolitikk.

Referanser

- Adam, C., S. Hurka, C. Knill og Y. Steinebach (2019). *Policy Accumulation and the Democratic Responsiveness Trap*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Bauböck, R. (2013). 'Three Levels of Citizenship Within the European Union', *German Law Journal*, 15(5): 751–763. https://doi.org/10.13128/Phe_Mi-17735
- Bátora, J. og J.E. Fossum (2020). (red) *Towards a Segmented European Political Order*. London: Routledge.
- Bauer, M., og Trondal, J. (2015). *The Palgrave Handbook of the European Administrative System*. London: Palgrave Macmillan.
- Bickerton, C.J., D. Hodson, og U. Puetter (red.) (2015). *The New Intergovernmentalism: States and Supranational Actors in the Post-Maastricht Era*. Oxford: Oxford University Press.
- Cowles, M.G., J. Caporaso og T. Risse (2001). *Transforming Europe—Europeanization and domestic change*. Ithaca, NY: Cornell University Press.

- Egeberg, M. (red.) (2006). *Multilevel Union Administration*. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Egeberg, M. (2010). 'EU-administrasjonen: Senterdannelse og flernivåforvaltning', ARENA Working Papers, No. 10, ARENA. Tilgjengelig på <http://www.arena.uio.no/>.
- Egeberg, M. og J. Trondal (2009). 'National agencies in the European administrative space: Government driven, Commission driven, or networked?', *Public Administration*, 87(4): 779–790. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9299.2009.01779>
- Egeberg, M. og J. Trondal (2018). *An Organizational Approach to Public Governance: Understanding and Design*. Oxford: Oxford University Press.
- Eriksen, C.C. (2009). 'Europeisk rett og norsk politikk – et konstitusjonelt perspektiv', *Nytt Norsk Tidsskrift*, 26(2): 194–201 1. <https://doi.org/0.18261/ISSN1504-3053-2009-02-10>
- Eriksen, C.C. (2010). 'Europeisk rett og norsk politikk', *Nytt Norsk Tidsskrift*, 27(1–2): 225–230. <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-3053-2010-01-02-23>
- Fabbrini, S. (2015). *Which European Union? Europe after the Euro Crisis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fabbrini, S. (2018). *Europe's Future: Decoupling and Reforming*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Featherstone, K. og C.M. Radaelli (2003). *The politics of Europeanization*. Oxford: Oxford University Press.
- Fossum, J.E. (2023). 'The EU and Third Countries: Consequences for Democracy and the Political Order', *Journal of Common Market Studies*, 61(6): 1639–1655. <https://doi.org/10.1111/jcms.13421>
- Fossum, J.E., Lord, C., Farstad, F.M., Farsund, A.A., Leiren, M.D., Olsen, E.D.H., Riddervold, M., Saltnes, J.D. Svendsen, Ø. og Trondal, J. (2023). *Norway's EU Experience and Lessons for the UK. On Autonomy and Wriggle-room*. London: Routledge.
- Fredriksen, H.H. (2022). 'Debatten om handlingsrommet i EØS: God dag mann, økseskaft!' *Lov og rett*, 61: 141–142. <https://doi.org/10.18261/lor.61.3.1>
- Genschel, P. og M. Jachtenfuchs (red.) (2014) *Beyond the Regulatory Polity? The European Integration of Core State Powers*. Oxford: Oxford University Press.
- Habermas, J. (1996). *Between Facts and Norms*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Haugevik, K.M. og N. Græger (2017). '«Norsk utenrikspolitikk begynner i Europa»: Arven etter Brende i europapolitikken', *Internasjonal Politikk*, 75(3/4): 220–229. <https://doi.org/10.23865/intpol.v75.1124>
- Heidbreder, E. (2014). 'Regulating Capacity Building by Stealth: Pattern and Extent of EU Involvement in Public Administration', i P. Genschel og M. Jachtenfuchs (red.) *Beyond the Regulatory Polity? The European Integration of Core State Powers*. Oxford: Oxford University Press.
- Holsti, K.J. (2004). *Taming the Sovereigns*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Keohane, R.O. og J.S. Nye Jr. (1987). 'Power and interdependence revisited', *International Organization*, 41(4): 725–753. <https://doi.org/10.1017/S0020818300027661>
- Knill, C. og Y. Steinebach (red.) (2022). *International Public Administrations in Global Public Policy*. London: Routledge.
- Mastenbroek, E. og D. Sindbjerg Martinsen (2018). 'Filling the gap in the European administrative space: The role of administrative networks in EU implementation and enforcement', *Journal of European Public Policy*, 25(3): 422–435. <https://doi.org/10.1080/13501763.2017.1298147>
- Nordlinger, E.A. (1981). *On the Autonomy of the Democratic State*. Harvard: Harvard University Press.
- NOU 2012: 2 (2012). *Utenfor og innenfor. Norges avtaler med EU*. Utenriksdepartementet.
- Olsen, E.D.H. (2012). *Transnational Citizenship in the European Union*. London: Continuum.
- Olsen, E.D.H. (2014). '“Utenforskapets” paradoks: mot et depolitisert statsborgerskap?', i E.O. Eriksen og J.E. Fossum (red.) *Det norske paradoks: Om Norges forhold til den Europeiske Union*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Olsen, J.P. (2003). 'Europeanization', I M. Cini (red.) *European Union politics*. Oxford: Oxford University Press.
- Reegård, S. (2023). *Under radaren? – EØS-avtalen – en blanding av økonomi, juss og politikk*. Svein Sandnes bokforlag.

- Rye, L. og K. Graneng (2023). '«Et skjebnefellesskap» – europapolitikken under Søreide', *Internasjonal Politikk*, 81(1): 38–48. <https://doi.org/10.23865/intpol.v81.4143>
- Sejersted, F. (2009). 'Rett og politikk i europeiseringens tid', *Nytt Norsk Tidsskrift*, 26(3–4): 545–553. <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-3053-2009-03-04-30>
- Skocpol, T. (1985). 'Bringing the State Back In: Current Research', i P. Evans, D. Rueschemeyer og T. Skocpol (red.) *Bringing the State Back In*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Stie, A.E. (2013). Arven etter Støre i europapolitikken. *Internasjonal Politikk*, 71(3): 396–406. <https://doi.org/18261/ISSN1891-1757-2013-03-07>
- Trondal, J. (2010). *An Emergent European Executive Order*. Oxford: Oxford University Press.
- Trondal, J. og A.E. Stie (2015). 'Blir Handlingsrommet større med egen Europaminister?', *Nytt Norsk Tidsskrift*, 32(2): 123–134. <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-3053-2015-02-0>